

Albinas Visockis

SU SVETIMA UNIFORMA

LIETUVOS KARIAI RUSIJOS ARMIJOJE XIX A. PABAIGOJE - XX A. PRADŽIOJE. TYRINĖJIMŲ PROBLEMATIKA

Lietuvos valstybės gyvavimo laikotarpiu mes keletą kartų buvome pajungti svetimųjų, ir mūsų vyrai buvo priversti vilkėti svetimų šalių kariuomenių uniformas. Ilgiausiai tai tęsėsi po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo, nuo 1795 m. iki pat Nepriklausomybės kovų pradžios 1918-aisiais. Tuo metu mes neturėjom savos kariuomenės. Bet ir šis laikotarpis - neatskiriama mūsų tautos istorijos, taip pat ir karinės, dalis.

Panaši padėtis XIX a. buvo daugelyje Centrinės ir Pietryčių Europos šalių (nuo Suomijos iki Graikijos), nors galima išskirti daug ryškių specifinių bruožų. Lietuvos istorija šių šalių istorijos kontekste privalėtų susilaukti išsamesnių studijų.

Iki šiol tik epizodiškai, dažniausiai tyrinėjant kitas problemas, buvo minima lietuvių tarnyba svetimiesiems. Tai dažniausiai memuarai bei proginiai straipsniai periodinėje spaudoje. Kiek gausesnė tik 1812 metų Prancūzijos-Prūsijos karą bei Pirmojo pasaulinio karo laikus liečianti literatūra, tiek memuarinė, tiek mokslinė. Todėl svarbi ir viena iš pirmųjų tyrinėjimo krypčių, greta dokumentinės ir faktografinės medžiagos kaupimo, turėtų būti istoriografinė daugialkambės literatūros paieška bei analizė. Tik parengus istoriografines studijas, bus padėti pamatai tiek atskiroms studijoms apie tarnybą saviesiems, tiek studijoms

apie karo veiksmus lietuviškose žemėse, tiek Lietuvos karo studijų apibendrinimui.

Šio straipsnio tikslas būtų pateikti samprotavimus apie galimas studijų kryptis ir kiek plačiau paminėti dalį atsiminimų rusų kalba apie Lietuvą karo istorijos požiūriu bei atkreipti tyrinėtojų dėmesį į atskirų Rusijos imperijos sričių archyvinę medžiagą (Vidurinės Azijos pavyzdžiu).

Tyrinėjimų objektas turėtų būti ir šiame straipsnyje neaptariami sukilimų prieš Rusiją laikotarpiu veikusieji pastovesni kariniai daliniai ir pačių sukilėlių bei rusų kariuomenės kovos. Sukilėlių gretose kovėsi ir iki sukilimų pradžios Rusijos armijoje tarnavusieji karininkai - lietuviai bei lenkai. Čia nebus kalbama ir apie Lietuvos vyrus Napoleono karuose, tarnavusius tiek prancūzų, tiek ir Rusijos ar Prūsijos pusėje.

XIX a. antrosios pusės lituanizuotą karo istoriją galima tyrinėti gana plačiai ir geografiniu požiūriu. Išskirtinos keturios tyrinėjimų kryptys:

1. Mažosios Lietuvos lietuvininkų dalyvavimas visose Prūsijos, o vėliau ir Vokietijos imperijos vykdytose karinėse operacijose.

2. Atskirų asmenų, dažniausiai politinių emigrantų, dalyvavimas Prancūzijos, Italijos, Didžiosios Britanijos ir kitų šalių kovose.

3. Emigrantų Amerikoje kuriamos organizacijos. Lietuviai JAV kariuomenėje.

4. Tarnyba Rusijos armijoje. Rusijos kariuomenė Lietuvos teritorijoje. Prie šios tyrinėjimų krypties būtų galima priskirti ir karo pabėgėlių problemą, kuri šiame straipsnyje neliečiama.

Kalbant apie Mažąją Lietuvą, svarbu būtų nustatyti, kiek lietuvininkų teko vilkėti kario uniformą ir kiek tai prisidėjo prie vokietinimo proceso. Nors šiose žemėse vokiečiai vykdė planingą kolonizaciją, bet XIX a. dalis lietuvininkų dar buvo išlaikiusi savo tautiškumą. Tačiau reikia sutikti, kad po 1710-1756 m. kolonizacijos procese buvo lemtingų lietuviams momentų¹. Didelė lietuvininkų dalis buvo suvokietėję ir save identifیکavo su vokiečiais². Išskirtinio dėmesio objektu privalėtų tapti ir Prancūzijos-Prūsijos karas, nes jame abiejose kariaujančiose pusėse buvo lietuvių. Plintanti lietuviška spauda, atspindėdama Prūsijos ar Vokietijos požiūrį į įvykius, aprašė daugumą jų kariautų karų. Kriatiškai šie aprašymai dar nevertinti. Ypač plačiai atsispindėjo to meto literatūroje Prancūzijos-Prūsijos karas, kuris buvo aprašomas periodinėje spaudoje dar ilgai jam pasibaigus (pvz., Prūsijos kalendros ant meto 1872, 1878, 1896, 1900).

1 Lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimas (ligi 1904 metų). - V., 1987. - P.67-68.

2 Vileišis V. Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje. - K., 1935. - P.149, 171.

Buvo išspausdintos ir specialiai šiam karui skirtos knygelės³. Bet plačiausiai literatūroje iki šiol minimas Pirmasis pasaulinis karas, kariniai veiksmai Mažosios Lietuvos teritorijoje. Prisiminkim, kad Vokietijos kariuomenėje Pirmojo pasaulinio karo metais tarnavo ir būsimo Lietuvos užsienio reikalų ministras Dovas Zaunius.

Nereikėtų ribotis kitakalbėje istoriografijoje gan dažnu konstatavimu, kad XIX amžiaus kariniuose veiksmuose vienur ar kitur dalyvavo lenkai ar lenkų daliniai. Taip dažniausiai vadinami visi iš buvusios Lenkijos ir Lietuvos valstybės kilusieji katalikai. Ir tikrai, Andrius Vištelis (Višteliauskas), į Austrijos nelaisvę pakliuvęs Dž.Garibaldžio armijos kovotojas, nėra vienintelis svetimoje šalyje liejęs kraują lietuvis. Vien anglų-būrų karo dalyvių paieškos vertos nuodugnesnių tyrinėjimų⁴.

Jau pirmieji emigrantai JAV pradėjo jungtis į draugijas, kurios iš pradžių dažniausiai buvo sudaromos kartu su lenkais. Ne išimtis ir karinių draugijų kūrimas. Pirmoji autoriui žinoma literatūroje minima mišri lietuvių ir lenkų karinė draugija, pavadinta "Gvardija Karaliaus Vladislavo Jagėlos", susikūrė 1885 metais. Po trejeto metų Pitstone, kur tuomet gyveno daugiau kaip 2000 lietuvių, susikūrė lietuviška "Šv.Jurgio gvardija". Tai paskatino ir kituose miestuose kurti "gvardijas" ir "divizijas", kurios nariai rengdavosi puošniomis uniformomis ir prisijuosę kardus ant samdytų arklių susėdę dalyvaudavo paraduose. Iš viso JAV žinoma 14 tokių karinių draugijų. Minima, kad kunigas Žebrys parengė ir karinį vadovėlį šioms organizacijoms - "Mokinimas lietuviszkos kariuomenės"⁵.

Devynioliktojo amžiaus paskutinieji dešimtmečiai ir laikotarpis iki Pirmojo pasaulinio karo mūsų amžiuje buvo ištisinių ginklavimosi varžybų, karinių programų ir armijų didinimo laikotarpis. Rusijos reguliariojoje armijoje 1871 m. sausio 1 d. tarnavo 761 602 žmonės, 1904 m. pradžioje - 1 094 061, 1912 m. - 1 384 905 žmonės. 1913 m. priimta Rusijoje "Didžioji armijos stiprinimo programa" numatė taikos metu iki 1917 m. sausumos kariuomenės skaičių padidinti

3 Jedinat K. Nusidavimai prūsų karo su prancūzais metuose 1870-1871. - Karaliaučius, 1871; Kariavimas vokiecziu po prusu vedimu priesz ju vyriausiuosius neprietelius prancūzus. Isz vokiszku apraszynu bey ceitungu apsakymu trumpai ir kožnam permantynai paeiliui sustatytos. - Kaukchmen, 1870-1871; Prūsų lietuvininkai nuo 1870-1871 metų. Trumpi nusidavimai prūsų Lietuvos užrašyti Jankaus. - Tilžė, 1891.

4 Августус Е.Ф. Воспоминания участника англо-бурской войны. 1899-1900 г.г. Варшавский военный журнал. - 1900. - No. 11. - С. 1029-1039; No. 12. - С. 1096-1104; 1901. - No. 1. - С. 50-61; No. 3. - С. 248-265; No. 7. - С. 644-673; No. 9. - С. 876-889; 1902. No. 1. - С. 11-25; No. 3. - С. 212-228; No. 6. - С. 551-566; Изъединова С. В. Несколько месяцев у буров. Воспоминания сестры милосердия. - Спб. 1903.

5 Amerikos lietuvių istorija. - Bostonas, 1971. - P.135.

dar 480 000 žmonių⁶. Karas šią programą gerokai pakoregavo. Todėl Lietuvos vyrų su rusiškomis kario milinėmis vis daugėjo.

Analogiška padėtis buvo ir Vokietijoje⁷, kur visą laiką daugėjo ir lietuvininkų.

Didžioji Lietuva, atsidūrusi Rusijos imperijos sudėtyje, buvo visiškai įtraukta ir į jos karinį gyvenimą.

1897 metų gyventojų surašymo duomenys leidžia nustatyti imperijos kariuomenės skaičių lietuviškose žemėse. Lentelėje nr.1 pateiktas šios armijos skaičius Kauno, Suvalkų ir Vilniaus gubernijose.

1 lentelė

RUSIJOS KARIUOMENĖS SKAIČIUS IR JOS NACIONALINĖ SUDETIS TRIŲ GUBERNIJŲ TERITORIJOSE

	Kauno gubernijoje		Suvalkų gubernijoje		Vilniaus gubernijoje	
	Miestuose	Apskirtyse	Miestuose	Apskirtyse	Miestuose	Apskirtyse
IŠ VISO: žmonių	21975	5352	4440	4881	14767	2832
%	40,51	9,87	8,18	9,00	27,22	5,22
LATVIŲ: žmonių	45	126	...	...	...	...
%	0,20	2,35	...	...	...	...
LIETUVIŲ: žmonių	528	144	46	90	362	34
%	2,40	2,69	1,04	1,85	2,45	1,20
%	43,85	11,96	3,82	7,48	30,07	2,82
RUSŲ, BALTARUSIŲ, UKRAINIEČIŲ: žm.	15731	4581	3693	4089	11479	2237
%	71,59	85,59	83,18	83,77	77,73	78,99
%	37,62	10,96	8,83	9,78	27,46	5,35
VOKIEČIŲ: žmonių	443	24	129	86	172	48
%	2,02	0,45	2,90	1,76	1,16	1,69
%	49,11	2,66	14,30	9,54	19,07	5,32
ŽYDŲ: žmonių	1848	86	158	175	947	188
%	8,41	1,61	3,56	3,59	6,41	6,64
%	54,32	2,53	4,64	5,14	27,84	5,53
KITŲ: žmonių	2279	282	283	210	992	248
%	10,37	5,27	6,37	4,30	6,72	8,76
%	52,07	9,13	6,33	4,70	22,22	5,55

Lentelė sudaryta remiantis 1897 metų visuotinio gyventojų surašymo duomenimis.

Žr.: Vėbra R. Lietuvių visuomenė I a. antroje pusėje. Socialinės struktūros bruožai. - V., 1990, - P.142-159.

Iš viso šiose gubernijose buvo 54 247 kariai, kurių didžioji dalis buvo

6 История военного искусства. - М., 1986. - С. 47.

7 Царь Н.Т. От Шлифдена до Гиндербурга. - М., 1966.

sukoncentruota miestuose. Iš jų tik 2,2 procento (1204 žmonės) - lietuviai. Lenkai čia sudarė 4,5, o žydai - 6,3 procento. Absoliuti kariuomenės dauguma buvo slavai. Daugiau nei šis vidurkis lietuvių tarnavo tik Kauno ir Vilniaus gubernijų miestuose bei Kauno gubernijos apskrityse. Lietuva tiesiog buvo prikimšta Rusijos kariuomenės. Pavyzdžiui, Marijampolėje greta gimnazijos XIX a. pabaigoje stovėjo trečios kavalerijos divizijos (štabas Kaune) antroji brigada, vadovaujama generolo M.Tregubovo; 111-as Dono pėstininkų pulkas, vadovaujamas pulkininko Bezsonovo; 112-as Uralo pėstininkų pulkas, vadovaujamas pulkininko Putjatino, stovėjo Kalvarijoje; prie Marijampolės stovėjo ir 9-as Elizovetgrado dragūnų pulkas, vadovaujamas pulkininko Jurkovskio⁸. Tai 28 pėstininkų divizijos dalys.

Vilniaus karinėje apygardoje, kaip vienoje iš esančių pasienyje greta Vokietijos, dažnai vykdavo dideli kariniai manevrai. Čia vyko ir paskutiniai dideli Rusijos armijos surengti manevrai Pirmojo pasaulinio karo išvakarėse - 1912 m.⁹. Apie tai yra išlikę atsiminimų¹⁰. Galima rasti medžiagos ir apie tarnybą pasienyje, atskirų karinių dalių veiklą¹¹. Yra atsiminimų apie kai kuriuos apygardos vadus, pvz., apie Vilniaus karinės apygardos vadą infanterijos (pėstininkų) generolą Aleksandrą Gurčina¹².

Lietuviai, nepaliekami tarnauti savo krašte, buvo gabenami į kitus imperijos pakraščius. Lentelėje nr.2 pateiktas iš Lietuvos paimtų vieno šaukimo naujokų paskirstymas Užkaspijo karinėje apygardoje.

Analogiški dokumentai dar laukia savo tyrinėtojų. Štai tik vienoje 1896 m. Užkaspijo srities įsakymų knygoje randame minint šiuos kareivius: Kazimierą Macevičių, Stanislovą Vasilevskį, Stanislovą Andziulevičių, Karolį Tika, Dominyką Rinkevičių, Joną Voidilą, Pranciškų Ivanovičių ir t.t.¹³ Ir taip daugelyje knygų.

8 Адрес-Календарь. Общая роспись начальствующих и прочих должностных лиц по всем управлениям в Российской империи на 1899 год. - Спб. 1899. - Ч. 1. - С. 785, 810.

9 Бескровный Л.Г. Армия и флот России в начале XX в. Очерки военно-экономического потенциала. - М., 1986. - С. 47.

10 Sprindis A. Povilas Višinskis. - V., 1978. - P.246.

11 Базикин П. На уроке (Из недавнего прошлого). Пшграничник, 1910. - No. 57. - С. 2244-2245; Жиркевич А.В. Пасынки военной службы (Материалы к истории мест заключения военного ведомства в России). - В., 1912.

12 Жиркевич А.В. Воспоминания об А.В. Гурчине. Исторический вестник. - 1904. - Т.98. - No. 11. - С. 528-553.

13 Uzbekistano centrinis valstybinis archyvas (toliau UCVA). - F. 854. - Ap. 1.- B. 17 (Приказанія по Закаспійской Области и войскавъ въ оной расположеннымъ.) lapai nenumeruoti.

1898 METŲ ŠAUKIMO NAUJOKŲ IŠ LIETUVOS PASKIRSTYMAS UŽKASPIJO SRITYJE

Karinės dalys	Bendras naujokų skaičius	Iš Lietuvos			Kur paskirti
		Kauno gub.	Šiaulių ap.	81 žmogus	
III Užkaspijo šiaulių batalionas	235				Aschabado miestas
IV -//- -//- -//-	235	-//-	-//-	46 -//-	-//-
V -//- -//- -//-	239	-//-	-//- Raseinių	54 -//- 27 -//-	Serachso įtvirt.
VI -//- -//- -//-	241	-//-	-//-	77 -//-	Mervo -//-
VII -//- -//- -//-	235	-//-	-//-	81 -//-	-//-
VIII -//- -//- -//-	235	-//-	Telšių	81 -//-	-//-
II -//- geležink. -//-	400	-//-	Šiaulių	16 -//-	-//-
Kuškos rezervinis -//-	242	-//-	Telšių	80 -//-	Kuškos postas
Georg-Tepe -//- -//-	232	-//- -//-	-//- Novoalek- sandrovsko	36 -//- 43 -//-	Aschabado m.

Lentelė sudaryta remiantis Uzbekijos CVA; F. 854. - Ap. 1. - B. 27.

Šį faktą liudija ir to meto spauda: "Tankiausiai mūsų broliams prisieina tarnauti toli nuo tėvynės, dažnai už Kaukazo kalnų arba Siberijoje..."¹⁴ Didelę jų dalis, atitarnavusi nustatytą laiką, pasilikdavo ten. Tik sulaukę pensijos, pavieniai asmenys sugriždavo į Lietuvą. Atkūrus nepriklausomybę, dauguma jų parvažiavo namo.

Atskiras studijų klausimas - karininkija. Iki XIX a. vidurio nemaža iš Lietuvos kilusių karininkų dalis dar svajojo apie bendros su Lenkija valstybės atkūrimą ir po 1863 m. sukilimo, kai sparčiau kilo lietuvių tautinis judėjimas, jo neparėmė. Tai jau buvo naujos karininkijos kartos veiklos bruožas. Tačiau to negalima suabsoliutinti. Amžiaus pabaigoje ir ypač XX amžiaus pradžioje politinės orientacijos keitėsi. Ši ir Pirmojo pasaulinio karo metais išaugusi karininkija vėliau sudarė besikuriančios Lietuvos armijos karininkijos korpuso branduolį.

Jaunesnieji karininkai Rusijos imperijoje buvo rengiami vienmetėse karinių dalių mokyklose. Tokio pobūdžio artileristų ir inžinerijos dalių mokyklose reikėdavo mokytis vienerius-trejus metus. Specialiose techninėse ir felčerių mokyklose mokslas trukdavo 3-4 metus. Vyresnieji karininkai buvo rengiami kadetų

korpusuose, junkerių bei praporščikų mokyklose. XIX a. pabaigoje imperijoje veikė 10 junkerių mokyklų, viena iš jų ir Vilniuje¹⁵. XX a. pradžioje karo mokyklų tinklas išsiplėtė. 1911 m. pradžioje veikė 28 kadetų korpusai ir 11 karo mokyklų¹⁶. Apie Vilniaus Aleksandro kadetų korpusą yra atsiminimų¹⁷. Aukštuo-
sius karininkus rengė Generalinio štabo akademija, Michailovo artilerijos aka-
demija, Inžinerijos akademija, Intendantūros akademija, Karo teisės akademija,
Karo medicinos akademija. Ši sistema užtikrino visų lygių karininkų rengimą
ir visur turėjo klausytojų iš Lietuvos.

Absoliuti dauguma ne tik eilinių karių, bet ir karininkų privalėjo tar-
nauti toli nuo Lietuvos. Jų skaičius iki šiol nenustatytas, o jie savo veikla darė
poveikį ir lietuviams kariams, ir toli nuo tėvynės sudarė dalį lietuviškų bendrijų
narių. Šiuo atveju svarbi buvo ir karo kapelionų pozicija lietuviybės klausimais.
Lentelėje nr.3 pateikta tik keletas pavardžių karininkų katalikų, dirbusių Turkes-
tane, gimusių Lietuvoje ar čia baigusią karo mokslus. Tai ne apibendrinimų me-
džiaga, o tokių paieškų būtinumo pavyzdys.

3 lentelė

IS LIETUVOS KILUSIŲ AR ČIA MOKSLUS BAIGUSIŲ KARININKŲ KATALIKŲ TURKESTANE
SĄRAŠO IŠTRAUKA

1. Generolas leitenantas	Kajatonas Afanasovičius	54 05 29	Vil.g. dvar.	Grafo Arakčejevo karo m-la	Karo teisės akadem.
2. Pulkininkas	Antanas Kražovskis	52 08 28	Kaun.g. dvar.	Polocko karo gim.	I Polocko karo m-la žmona kat.
3. Poručikas	Augustinas Vincas Glovackis	85 08 09	Vil.g. vals.	Vilniaus pėstin. m-la	žmona kat.
4. Poručikas	Feliksas Dombrovskis	80 08 13	Kaun.g. dvar.	Vilniaus pėstin. m-la	
5. Podporu- čikas	Vitoldas Richteris	88 07 01	Mins.g. dvar.	Vilniaus pėstin. m-la	
6. Podporu- čikas	Mykolas Mincevičius	80 01 03	Vil.g. vals.	Vilniaus pėstin. m-la	

15 Бескровный Л.Г. Армия и флот России в начале XX в. - С. 31.

16 История первой мировой войны. 1914-1918. - М., 1975. -Т. 1. - С. 99.

17 Бутовский А.Д. Первое путешествие его Имп. высоч. вел. кн. Константина Константиновича для осмотра провинциальных военно-учебных заведений. // Разведчик. 1900. - Но. 513. - С. 723-728. Но. 514. - С. 754-757; Сухомлинов В.А. Воспоминания. - М.-Л., 1926.

Būtų vertinga išsiaiškinti, kur ir kokia aplinka formavo pirmuosius nepriklausomos Lietuvos karininkus kaip karo specialistus bei asmenybes. Atskiros studijos nusipelnė kariūnų iš Lietuvos mokymasis karo mokyklose.

Ypač daug lietuvių mokėsi karo medicinos ir karo teisės mokyklose. Analogiškai šios profesijos, greta dvasininko profesijos, buvo lietuvių pasirenkamos ir civilinėse mokyklose. Karo mokyklose buvo galima gauti stipendijas. Tik už metų studijas vėliau buvo privaloma dvejus metus atitarnauti armijoje¹⁸.

Vilniaus karo mokyklą baigė būsimoji Lietuvos krašto apsaugos ministrai - Mykolas Velykis (I ir II kab.), Pranas Liatukas (V kab.), Konstantinas Žukas (VI kab.). Šią mokyklą baigė ir vėliau vidaus reikalų ministru (XVII kab.) buvęs Julius Čaplikas. Joje mokėsi ir daugiau išskilių asmenybių. 1907 m. ją baigė Vincas Grigaliūnas-Glovackis, kaip katalikas išsiųstas tarnauti į Turkestaną¹⁹. 1910 m. VII Turkestano šaulių bataliono sąrašuose jis įrašytas kaip podporučikas²⁰.

Beje, ir daugiau Rusijos karo mokyklų auklėtinių vėliau tapo Lietuvos ministrais. Maskvos Aleksiejaus karo mokyklos auklėtiniai Juozas Papečkys (XIV kab.) ir Balys Giedraitis (XV kab.) vadovavo Krašto apsaugos ministerijai, Vidaus reikalų ministerijai vadovavo Karolis Žalkauskas (IX kab.), Finansų ministerijai - Jonas Sutkus (XX kab.). Du ministrai buvo Čiugujevo (Charkovo gub.) karo mokyklos auklėtiniai. Tai XX ir XXI kabinetų vidaus reikalų ministras Kazys Skučas ir XIX, XX ir XXI kabinetų užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys. Be to, VII, VIII ir XIX kabinetų krašto apsaugos ministras Balys Sližys buvo su pagyrimu baigęs Irkutsko karo mokyklą. Analogiškas mokyklas buvo baigę Jonas Variakojis (Vladimiro), Stasys Raštikis (Tifliso), Ignas Musteikis (Peterburgo), Steponas Rusteika (Kazanės), Kazys Musteikis (Orenburgo). Iš kitų asmenų paminėtinas Peterhofo karo mokykloje mokėsis Kazys Škirpa, Aleksandras Tornau; Peterburgo - Vladas Slauka (Vladimiras Stankevičius), Viktoras Augustovskis, Juozas Mikuckis, Viktoras Bručkus ir t.t. Apie Teodorą Daukantą, taip pat ministrą, bus kalbama vėliau.

Karo medicinos akademiją baigė ir pirmųjų dviejų kabinetų ministras be portfelio žydų reikalams Jokūbas Vygodskis. Ši mokykla buvo labai populiari tarp lietuvių. Šios akademijos auklėtiniai buvo Jonas Spudulis, Povilas Stančius,

18 Generolo gydytojo Vlado Nagiaus Nagevičiaus gyvenimo ir darbų apžvalga. - Putnam, Connecticut, 1962. - P.25.

19 Lietuvos albumas. - V., 1990. - P.319-320.

20 UCVA. - F. 850. - Ap. 1. - B. 7 (Именные списки офицеров и классных чиновников). L.170.

Juozas Blažys, Juozas Brazaitis, Jurgis Karuža, Vladimiras Kutorga, Stasys Pilka, Vladas Nagevičius ir daug kitų. Tai vis mūsų visuomenei žinomi žmonės. Štai Jonas Spudulis baigęs mokslus tarnavo gydytoju Taškente, Samarkande, buvo aktyvus Peterburgo lietuvių studentų būrelio dalyvis, pirmojo lietuviško aritmetikos uždavinyno bendraautoris (1885), rankraščinio laikraščelio "Žinių nešėjas" bendradarbis ir leidėjas²¹.

O kiek dar kariškių ir valdininkų bei visuomenės veikėjų buvo Rusijos armijos karininkais. Todėl vertėtų pasidomėti šių mokyklų reikšme mūsų karininkijai. Gal mažiausiai lietuviškoje istoriografijoje liesta tarnyba Rusijos karo laivyne. O vertėtų patyrinėti ir šį klausimą, nes yra pakankamai užuominų apie lietuvius kareivius ir karininkus karo laivuose. Paminėtinas Lietuvos krašto apsaugos ministras, Šaulių sąjungos pirmininkas Teodoras Daukantas, kuris 1906 m. Peterburge baigė jūrų mokyklą ir gavo Nachimovo premiją. Iki 1911 m. jis dalyvavo tolimajame plaukiojime, o po to 1914 m. sidabro medaliu baigė ir Peterburgo karinę jūrų akademiją. 1914-1917 metais T.Daukantas tarnavo Baltijos karo laivyne²². Jau minėtas Vladas Nagevičius nuo 1910 iki 1917 m. tarnavo gydytoju Baltijos jūros karo laivuose "Chrabryj", "Volchov", "Okean", "Slava". 1917 m. rudenį jis perkeliamas į Sevastopolį, kur iki grįžimo į Lietuvą tarnauja Juodosios jūros karo laivuose²³. Su karo laivynu susijusi medžiaga saugoma Centriniaame valstybiniame Rusijos (buv. SSRS) Karinio jūrų laivyno archyve Peterburge. Archyvo bibliotekoje yra saugomi Rusijos karo laivyno karininkų sąrašai, kurie galėtų tapti ir mūsų karo istorikų tyrinėjimo objektu.

Lietuvoje pasidarbavo ir karo inžinerijos daliniai. Nuo 1884 metų plentų tiesimas buvo perduotas Karo ministerijai. Būtent 1885-1900 m. buvo nutiestas plentas Peterburgas-Pskovas-Varšuva su atšakomis, kirtęs ir Lietuvos teritoriją²⁴. O lietuviai karo inžinieriai tuomet darbavosi toli nuo tėvynės. Štai tolimajame Ašchabade srities architektas technikas Karolis Rokas dažnai minimas Užkaspijo srities kariniuose įsakymuose²⁵. Kariškiai drauge su kitų specialybių lietuviais Rusijos imperijoje buvo vieni iš aktyviausių lietuviškosios periodikos pranešėjų²⁶.

21 Lietuvių enciklopedija. - Bostonas, 1963. - T.XXVIII. - P.387-388.

22 Banevičius A. 111 Lietuvos valstybės 1918-1940 politinių veikėjų enciklopedinis žinynas. - V., 1991. - P.51.

23 Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimas ir darbų apžvalga. - P.28-31.

24 Бескровный Л.Г. Армия и флот России в начале XX в. - С.134.

25 UCVA. - F. 854. - Ap.I. - B. 7 (Приказы по Военно-народному Управлению Закаспийской области за 1893 года). - L. 9, 10, 29, 96.

26 Kuzmickas V., Antanas Vilkutaitis-Keturakis. - V., 1981. - P.135.

Atskirų studijų nusipelno ir lietuviškus vardus turėjusių kariuomenės dalių ryšys su Lietuva. Mat šiandien niekas negali tiksliai atsakyti, pavyzdžiui, į klausimą, kiek buvo lietuvių Lietuvių leibgvardijos pulke, kuris pasižymėjo Balkanuose ir prie savo uniformos prisitvirtino ženklus "Už Filipopolį". Apie šio pulko vadą išliko kapitono B.Kolčigino atsiminimai²⁷. Tokių dalių, o kartu ir tokių klausimų ne vienas ir ne du.

Atskira tyrinėjimų kryptis - lietuvių ir apskritai Lietuvos gyventojų dalyvavimas žymiausiose imperijos vykdytose karinėse kampanijose. Dabar tik fragmentiškai užsimenama apie lietuvius, dalyvavusius užkariaujant Aziją, Kaukazo karuose, Krymo kare, kovose su Turkija, Balkanų ir Kaukazo frontuose. Vien 1877-1878 m. karo metu, kurio rezultatas - atsikūrusi Bulgarija, Rusijos armijoje buvo apie 60 tūkstančių šešių šaukimų lietuvių. Dar apie 13 000 atsarginių buvo vien iš Kauno ir Suvalkų gubernijų. Iš jų 20-25 tūkstančiai lietuvių dalyvavo kautynėse ir apie 4 000 amžiams liko gulėti Bulgarijos žemėje²⁸.

Daug Lietuvos vyrų dalyvavo Japonijos - Rusijos karo sūkuruose. Neaplenkė jis ir lietuvių inteligentų. Todėl šis karas susilaukė itin daug Lietuvos visuomenės dėmesio. Puikiai to meto atmosferą aprašo Kipras Bielinis²⁹. Be atsiminimų ir periodinės spaudos liudijimų, ši karą primena ir daugybė atsišaukimų (pvz., LSDP išleisti "Karė" ir "Vyrai"), platintų visoje Lietuvoje. Gal todėl kaip tik vakarinėse Rusijos gubernijose (Vilniaus, Suvalkų, Lomžos ir Polocko) per visą kalbamą laikotarpį buvo daugiausia vengiančių eitį į karinę tarnybą³⁰. Mobilizuotieji entuziazmo nerodė. Bet dauguma buvo priversti kariauti. Tarp pamėtinų asmenų - ir Port Artūro ligoninės gydytojas iš Marijampolės. Gausūs atsiminimai padeda atkurti to meto vaizdą Tolimuosiuose Rytuose³¹. Ne veltui

27 Лаппо Д.Д. Гвардии генерал-лейтенант. - Воронеж, 1975. - С. 23-27.

28 Visockis A. Bulgarija - Basanavičius - Lietuva. - V., 1993

29 Bielinis K. Dienojant. Spaudos draudimo laikų atsiminimai. - V., 1992. - P.368-378.

30 Бескровный Л.Г. Армия и флот России в начале XX в. - С. 13.

31 Ашмед-Бартлетт Э. Осада и сдача Порт-Артура. СПб. 1907. В Порт-Артуре с японцами.// Летопись войны с Японией. - 1905. - No. 61. - С. 1212-1213. No. 62. - С.1231-1234. Ларенко П. Страдные дни Порт-Артура. Хроника воен. событий и жизни в осажденной крепости с 26-го янв. 1904 г. по 9-е янв. 1905 г. СПб. 1906. Подгурский Н.Л. Из воспоминаний об осаде Порт-Артура.// Военный сборник. - 1906. - No. 4. - С. 173-200; No. 5. - С. 203-236; No. 8. - С. 125-146; No. 11. - С. 139-166; 1907. - No. 3. - С. 215-234; 1908. - No. 2. - С. 85-100; No. 3. - С. 249-262; No. 4. - С. 187-194; 1909. - No. 1. - С. 191-210; No. 2. - С. 209-222. Рождественский Н.Ф. Два рождества и две пасхи. Из воспоминаний участника Рус.-яп. войны. СПб. 1913. Холмогоров А. В осаде. Воспоминания порт-артурца. СПб. 1905.

1904 m. gegužės 4 d. S. Matulaitis rašė P. Višinskiui: "...mane parcikalavo į Mandžuriją. Sudiev, gal ant visados."³² Dar anksčiau lietuviams irgi teko dalyvauti Rusijos baudžiamosiose akcijose Kinijoje malšinant "boksininkų" sukilimą³³.

Artėjant Pirmajam pasauliniam karui, Lietuvos teritorijoje buvo sparčiai didinamas kariuomenės skaičius. Vien Vilniaus karo apygardoje, siekiant suaktyvinti smogiamąją to meto karinę jėgą - kavaleriją, buvo numatyta papildomai sutelkti 16 pulkų³⁴.

Atskiros studijos nusipelno ir išsamesnis Pirmojo pasaulinio karo Lietuvos teritorijoje nušvietimas, nes tai buvo iki šiol neregėtas žmonijos istorijoje karinis susidūrimas, kurio kiekviena iš 1551 dienos nusinešė po 1166 gyvybes; kiekviena karo valanda kainavo žmonijai 49 žuvusius ar mirusius nuo žaizdų³⁵. Vertėtų išstudijuoti 1914-1920 metais Petrograde publikuotus žuvusių, sužeistų ir dingusių be žinios karių sąrašus. Juose (45 360 psl.) chronologiškai nuo 1914 m. rugpjūčio iki 1915 m. gruodžio pateikiami duomenys apie Rusijos armijos karius, atskirose grafose nurodant pavardę, vardą, tėvavardį, tikyba, šeimyninę padėtį, apskritį, valsčių, kaimą, žuvimo, sužeidimo, pakliuvimo į nelaisvę ar dingimo be žinios metus, mėnesį ir dieną³⁶. Susisteminę duomenis, galėtume realiau vertinti ir mūsų nuostolius šiame kare. Įdomūs jau karo pradžioje (1914 m. rugpjūčio 12(25) d.) Mažojoje Lietuvoje į vokiečių nelaisvę pakliuvusio Rusijos armijos karininko Kazimiero Rumšos atsiminimai. Jis savo gyvenimą ir pabėgimą iš nelaisvės bei grįžimą per Šveicariją į Rusiją aprašė dar karo metais³⁷.

Ir nors ne šio straipsnio tikslas nagrinėti karo veiksmus Lietuvoje, norėčiau atkreipti dėmesį į būtinumą tyrinėjimų metu nesiriboti vien įvykiais sausumoje. Neužmirškim, kad Klaipėdos prieigų minavimas į pasaulinę karo istoriją įėjo kaip pirmojo plataus masto jūros minavimo pavyzdys³⁸. Liko liudijimų apie aviacijos panaudojimą Mažojoje Lietuvoje, Šiaulių rajone, Dubysos ir Ventos pa-

32 Sprindis A. Povilas Višinskis. - V., 1978. - P.246

33 Врублевский И.П. Воспоминания о защите русской дипломатической миссии в Пекине в июне и июле 1901 г.// Верецагин А.В. На войне. Рассказы очевидцев. 1900-1901 г. - СПб. 1902. - С. 135-144.

34 Бескровный Л.Г. Армия и флот России в начале XX в. - С. 20.

35 Visockis A. Vaisi karo statistika.// Laikas ir įvykiai. - 1984. - Nr.14. - P.27.

36 Именной список убитым, раненым и без вести пропавшим солдатам. Но. 1-2835. [Пг. 1914-1920].

37 Румша К.Ю. Пребывание в германском плену и героический побег из плена. - Пг., 1916.

38 Visockis A. Minų karas prie Klaipėdos.// Karys. - 1992. - Nr.2. - P.9.

krantėse³⁹. Nederėtų ir kalbant apie karo veiksmų sausumoje eigą ribotis Kauno tvirtovės užėmimu⁴⁰, Šiaulių ir Vilniaus-Švenčionių operacijomis. Lietuvos teritorijoje vyko ir daug kitų į karo istoriją patekusių mūšių. Tarp jų paminėtini karo pradžios mūšiai pasienyje⁴¹, 1915 m. birželio 4-16 d. Liudvinavo - Marijampolės kautynės⁴². Apie mobilizaciją Lietuvoje, karo pradžią Virbalyje, Eitkūnuose, Panevėžyje, Vilkaviškyje, Gumbinėje, kitose Mažosios Lietuvos vietovėse atsiminimus paliko Vilniaus apygardos teismo karinis prokuroras Petras Akermanas, medicinos sesuo B.Radonič, T.Aleksinskaja, L.Vasilevskis. P.Akermanas aprašo ir padėtį Vilniuje 1915 metais⁴³.

Amžininkai paliko prisiminimų apie 4-o Nemuno pasienio pėstininkų pulko vadovybę bei karius, kovas⁴⁴, mūšius Mažojoje Lietuvoje⁴⁵, kautynes prie Suvalkų⁴⁶, Rusijos armijos traukimąsi iš Ukmergės, Vilniaus, Švenčionių⁴⁷.

Kalbant apie Pirmąjį pasaulinį karą ir Lietuvą, negalima nepaminėti E.Liudendorfo prisiminimų⁴⁸.

-
- 39 Крейсон П. Из воспоминаний о боевой деятельности 23 корпуса авиационного отряда в империалистическую войну.// Вестник воздушного флота. - 1927. - Но. 8/9. - С.7-10. Мачавариани М.С. "Глаза - на юг". - Тбилиси, 1969.
- 40 Василевский М. Как пал Ковна. - М., 1916. Каррик В. Война и революция. Записки 1914-1917 г.г.// Голос минувшего. - 1918. - Но. 4/6. - С.5-47; Но. 7/9. - С. 26-76.
- 41 Евсеев Н. Боевые действия русской кавалерии в Восточной Пруссии в 1914 г.// Военно исторический бюллетень. - 1935. - Но. 1. - С. 22-30.
- 42 Емов А. Действия на фланге.// Военный вестник. - 1935. - Но. 3. - С. 44-53.
- 43 Аккурман П.А. Месяц в штабе армии. В штабе дивизии.// Голос минувшего. - 1917. - Но. 9/10. - С. 307-349; Но. 11/12. - С. 298-340; 1919. - Но. 4/6. - С. 311-329; Но. 7/9. - С. 237-266; Радович Б. Дневник сестры милосердия, прожившей в германском плену без малого 4 месяца. - Пг. 1915; Алексинская Т. Санитарный поезд. Из запис. книжки фельдшерицы.// Современный мир. - 1916. - Но. 9. С. 75-137. Василевский Л.М. По следам войны. Впечатления воен. врача. - Пг. 1916. Козельский О. Записки батареяного командира. Пг. 1915.
- 44 Герасимов М.Н. Пробуждение. - М., 1965.
- 45 Верховский А.И. На трудном перевале. - М., 1959; 15-е августа 1914 г.. Впечатления моего первого боевого дня.// Разведчик. - 1915. - Но. 1291. - С. 498-501; Но. 1292. - С. 515-516; Рассказы героев казаков. - Пг. 1914.
- 46 Фринштейн Б. И. В германском плену (1914-1920).// Вопросы истории. - 1975. - Но. 9. - С. 115-126; Кривцов Е.В. В архив войны. Зап. участника.// Военный сборник. - 1915. - Но. 12. - С. 129-140; 1916. - Но. 1. - С. 57-68; Но. 2. - С.117-122.
- 47 Записки беженца. - Пг. 1916; Штукатуров. Дневник.// Военно-исторический сборник. - 1919. Но. 1. - С. 132-170; Но. 2. - С. 174-193.
- 48 Людендорф Э. Мои воспоминания о войне 1914-1918 г.г. - М., 1923-1924. - Т. 1-2.

Kareiviai, o ypač karininkija sietina su lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjimu. Tačiau iki šiol pasitenkinama paminėjimu, kad vienas ar kitas šio judėjimo dalyvis buvo karininkas. O tokį ryšį buvus galima matyti nuo sukilimų iki pat lietuvių karių suvažiavimų Pirmojo pasaulinio karo metais.

Žemiau pateikta vieno asmens biografijos dalis liudija tokių studijų perspektyvumą.

1902 m. rudenį Peterburge į Karo medicinos akademiją įstojo Vladas Nagevičius. Studijuodamas jis aktyviai dalyvauja 1905 m. įvykiuose Lietuvoje, Didžiajame Vilniaus Seime. Čia, Lietuvoje, jis suimamas ir kalinamas Šiaulių kalėjime. Atkreiptinas dėmesys, kad akademijos profesorius, garsus fiziologas I.Pavlovas kreipėsi į Kauno gubernatorių prašydamas sušvelninti bausmę, o po teismo paleidus iš kalėjimo V.Nagevičių, ta pati Akademija siunčia jį gydytis į pietų sanatorijas. Pataisius sveikatą, studijos buvo baigtos. 1908 m. Akademijoje mokėsi daugiau lietuvių, tarp jų - P.Sližys, K.Oželis, V.Ingelevičius, tad lapkričio 28 d. V.Nagevičiaus iniciatyva, sekant estų ir latvių studentų pavyzdžiu, buvo sukurta Karo medicinos akademijos lietuvių studentų organizacija "Fraternitas Lithuanica". Jos atsiradimui pritarė ir Jonas Basanavičius⁴⁹.

1917 m. pavasarį Petrograde vyko Lietuvių karių suvažiavimas, svarstęs ir Lietuvos ateities klausimą. Karių atstovai dalyvavo ir Lietuvių Seimo Petrograde darbe. Dar 1917-ųjų kovo mėn. pirmieji ėmė organizuoti XII Rusijos armijos kariai Rygoje. Buvo užregistruota apie 2000 kareivių ir apie 30 karininkų. Vėliau suburti ir kitų armijų, frontų ir įgulų lietuvių karių komitetai. Metų pabaigoje (1917 m. lapkričio mėn. 3-4 d.) XII armijos Lietuvių karių atstovų suvažiavime Valke buvo nutarta steigti lietuvių pulkus. O pirmieji lietuviški padaliniai susikūrė dar tų pačių metų vasaros pradžioje, kai apie 700 žmonių su karininku Panganiu iš lenkų korpuso atsiskyrė į atskirą lietuvių komandą⁵⁰.

Norisi tikėtis, kad jau artimiausiu metu Lietuvos karybos istorija susilauks sistemingo tyrinėjimo.

49 Generolo gydytojo Vlodo Nagiaus Nagevičiaus gyvenimas ir darbų apžvalga. - P.25-28.

50 Gužas P. Lietuviai kariai Rusijoje.// 1928 m. Vasario 16. 10 metų Lietuvos Nepriklausomybės sukaktuvėms paminėti. - K., 1929. - P. 46-57.